

Article History

Received / Geliş
10.10.2018

Accepted / Kabul
20.12.2018

Available Online / Yayınlanma
20.12.2018

PRESS COVERAGE OF SYRIAN MIGRANTS LIFESPACES SINCE 2011

2011 YILI VE SONRASINDA GÖÇ ETMİŞ SURIYELİLERİN BASINA
YANSIYAN YAŞAM MEKÂN LARI¹

Elif Fatma SALİHOĞLU ²
Oya ŞENYURT ³

Abstract

After the political confusions at March 2011, according to the data released by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) more than 6.5 million people have sought refuge in various countries from Syria that had a population of 20 million before. About 5.5 million of those are migrating in neighboring countries such as Turkey, Lebanon, Jordan, Iraq and about 1 million have migrated to various EU member countries. Syrian migrants try to continue on their new lives in living spaces (new homes) such as sheltering centers, tent camps, and urban settlements in the countries where they migrate. The conditions and formations of these living spaces show diversity according to the countries' approaches to immigration policies and in some cases, these policies are different in metropolitan cities within the same country. As in the World Press, these living spaces are also reported as news in varied topics in the Turkish Press too. Through this news, it is possible to see the diversity of Syrians' living spaces, compare the practices of the countries, to question their suitability for human rights and most importantly to determine the development process occurring between 2011 and 2018. With this study, the new living spaces in the countries where Syrian migrants migrated between 2011 and 2018 were determined through the news in local and foreign press sources. Thus, through the press sources utilized, the evaluations of these spaces on the society and their perceptions on the society, their level of acceptability or externalization, their suitability to humanitarian conditions were evaluated. In addition, it is aimed to bring a critical point of view to the architectural or different disciplines studies and projects which have the focus of the Syrian migrants.

Keywords: Migrant's camp, Refugee's camp, Syrians, Syrian migrants, Syria crisis

Özet

2011 yılı Mart ayında Ortadoğu'da meydana gelen siyasi karışıklığın sonrasında, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) açıkladığı verilere göre 20 milyon nüfuslu Suriye'den, 2011-2018 yılları arasında 6,5 milyondan fazla kişi dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmışlardır. Göç edenlerin yaklaşık 5,5 milyonu Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi Suriye'ye komşu ülkelerde bulunduğu gibi, yaklaşık 1 milyon Suriyeli de çeşitli AB üyesi ülkelere göç etmiştir. Suriyeli göçmenler, sığındıkları ülkelerde kendilerine barınma merkezleri, çadır kamplar, kent içi yerleşimler gibi birbirinden oldukça farklı yeni yaşama mekânları (geçici evler) edinmişlerdir. Bu yaşam mekânlarının koşulları ve biçimlenişleri ülkelerin göçmen politikalarındaki yaklaşımlara ve bazı durumlarda ise aynı ülke içerisindeki farklı büyükşehirlere göre değişiklik göstermiştir. Dünya Basınında olduğu gibi Türk Basınında da bu yaşam alanlarıyla ilgili haberler yer almıştır. Bu haberler aracılığı ile Suriyelilerin yaşam mekânlarının çeşitliliğini görmek, ülkelerin uygulamaları arasında kıyas yapmak, insan haklarına uygunluğunu sorgulamak ve en önemlisi de 2011-2018 yılları arasındaki bu alanda meydana gelen gelişim sürecini tespit etmek mümkündür. Bu çalışmayla, 2011-2018 yılları arasında Suriyeli göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki yeni yaşam mekânları, ulusal ve uluslararası basın kaynaklarında yer alan haberler üzerinden tespit edilmiştir. Böylece yararlanılan basın kaynaklarıyla bu mekânların, toplumla uyumu ile toplum üzerinde oluşturdukları algılar, kabul edilebilirlik düzeyi veya dışsallaştırılması, insani şartlara göre uygunluğu gibi çeşitli açılardan değerlendirmeleri yapılmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçlar ile Suriyeli göçmenler odağında yapılan, mimarlık veya farklı disiplinlere ait çalışmalara da eleştirel bir bakış açısı getirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen kampı, Mülteci kampı, Suriyeliler, Suriyeli göçmenler, Suriye krizi

¹ Bu makale 27-28 Eylül 2018 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Uluslararası Göç ve İletişim Kongresi (IMCC 2018)'nde " 2011 Yılı ve Sonrasında Göç Etmiş Suriyelilerin Basına Yansıyan Yaşam Mekânları" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek İç Mimar, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, elifkarabay@gmail.com

³ Prof.Dr, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Giriş

'Yerinden edilme' olgusu ve 'göç' aslında insanlık tarihi boyunca süregelen bir durumdur. Özellikle II. Dünya savaşı sırasında yaşanan kitlesel hareketler göç çalışmaları alanında ivme kazanılmasını sağlamıştır. 21.yy'a gelindiğinde de başta Asya ve Afrika'da büyük göç dalgaları yaşansa da, Suriye krizi ile göç tartışmaları uluslararası kamuoyunda büyük yer bulmuş ve multidisipliner bir zemine oturmuştur.

Suriye krizinde; Ortadoğu'daki karışıklıklar son bulsa dahi geri dönüşlerin olup olamayacağı, yerinden edilmişlerin sığındıkları ülkelerdeki geçici durumlarının kalıcılığa dönüşme durumu tartışmaların başında yer almaktadır. Yapılan anket çalışmaları, yerinden edilmiş Suriyelilerin de benzer bir tabloyu öngördüğünü göstermektedir. Örneğin AFAD'ın 2017'de yayınladığı ve Türkiye'de ki göçmenler özelindeki raporuna göre geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin % 41'i Türkiye'deki Suriyelilerin yarısının Türkiye'de kalıcı olacağını belirtmiştir. Tamamının kendi ülkelerine döneceğini düşünenlerin oranı ise % 10 düzeyindedir (AFAD, 2017). Türkiye gibi Suriye krizinde sığınmacı kabul eden hedef ülkelerde göç politikalarının bahse konu etki ve sonuçlarına yönelik şekillendirmeye çalışıldığı görülmektedir.

Suriye krizinde ki diğer önemli bir sorun ise 2011 yılından bu yana Suriyeli sığınmacıların göç ettikleri ülkelere göre birbirinden farklı statüler elde etmiş olmalarıdır. Bu sebeple bu çalışma içerisinde de mültecilik, geçici koruma altında olma, sığınmacı gibi birbirinden farklı statüler kullanmak yerine çatı isim olarak 'göçmen' ifadesi kullanılmıştır.

2011 yılı sonrasında farklı statüler ile hayatlarına devam eden Suriyeli göçmenlerin hedef veya transit ülkelerdeki yaşam mekânlarının da birbirinden oldukça farklı şekillendiğini görmekteyiz. Bu yaşam mekânlarının koşulları ve biçimlenişleri ülkelerin göçmen politikalarındaki yaklaşımlara ve bazı durumlarda ise aynı ülke içerisindeki farklı büyükşehirler gibi değişiklik göstermiştir. Dünya Basınında olduğu gibi Türk Basınında da bu yaşam alanlarıyla ilgili haberler yer almıştır. Bu haberler aracılığı ile Suriyelilerin yaşam mekânlarının çeşitliliğini görmek, ülkelerin uygulamaları arasında kıyas yapmak, insan haklarına uygunluğunu sorgulamak ve en önemlisi de 2011-2018 yılları arasındaki bu alanda meydana gelen gelişim sürecini araştırmak mümkün hale gelmiştir.

1. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamı açısından; 2011 yılı sonrası Suriye krizinin sonuçlarını daha etkili analiz edebilmek amacı ile kriz tarihinden 1 sene öncesi yani 2010 senesi başlangıç kabul edilmiş ve aşağıda yer alan alt başlıklarda detayları açıklandığı üzere basın kaynakları taranmıştır. Bu tarama çalışmasına Eylül 2018 tarihli haberler ile son verilmiştir.

Çalışma kapsamında; zaman dilimi gibi dikkat edilen diğer önemli bir husus ise haber içeriklerinin yoğunlukta Suriyeli göçmenlere ait yaşama mekânları hakkında bilgiler içeriyor olması olmuştur.

1.a. Çalışmanın amacı

Bu çalışmada Suriye krizi ile birlikte önemi daha da artan göçmenlerin geçici yaşam alanlarının nasıl şekillendiğinin değerlendirilmesi ve tespiti kadar mimarlık disiplini içerisinde konuya bakış açısının ortaya konulması hedeflenmiştir. Basına yansıyan haberler sayesinde ülkelerin göç politikalarında insani yaşam koşullarını sağlama konusunda olumlu ve olumsuz girişimleri ve etkileri üzerinde de değerlendirilme yapılması amaçlanmaktadır.

1.b. Yöntem

Bu çalışma içerisinde 2010-2018 yılları arasında seçilen yerli ve yabancı basın kaynaklarında⁴ konu ile ilgili belirlenen Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler ile yayınlanan haberler taranmıştır. Haberlerin içerik olarak konu ve lokasyon açısından; Suriye krizi ile bağlantılı oluşuna ve AB ülkeleri- Suriye' ye komşu ülkeler dahilinde olmasına dikkat edilmiştir. Yapılan ilk çalışmada Geçici Barınma Kampları, Kent İçi Yerleşimler ve Geri Gönderme Merkezleri olarak gruplandırabileceğimiz üç farklı başlıkta yaşam alanlarının olduğu anlaşılmıştır. Geçici barınma kampları için gelişimsel açıdan önemli detaylara sahip olduğu tespit edilenler, mevcut isimleri ile tekrar bir haber taramasına tabi tutulmuştur.

1.c. Verilerin Toplanması ve Analizi

Yukarıda bahsedilen yöntem kapsamında altı adet göçmen kampı, çalışma içerisinde daha detaylı analiz ve değerlendirmeler yapılmak üzere seçilmiştir. Bu seçim kampların bulunduğu ülkeye göre farklılık göstermesine, haber değeri kriterlerine ve mekânsal analize uygunluk gösterecek görsellere ve hatta varsa yapı bilgileri/projelerinin yer almasına göre yapılmıştır.

İlk bölüm olan Geçici Barınma Kampları analizi altında aşağıda yer alan kamplar, yer aldıkları ülkeler ile belirtilmiştir:

- Yarmouk Göçmen Kampı-SURİYE
- Za'atari Göçmen kampı-ÜRDÜN
- Calais Göçmen kampı (Jungle)-FRANSA
- Grande-Synthe (Dunkirk) Göçmen kampı –FRANSA
- Moria Göçmen kampı-YUNANİSTAN
- Öncüpinar Göçmen kampı (Kilis Konaklama Tesisi)-TÜRKİYE

Kent İçi Yerleşimler ve Geri Gönderme Merkezleri başlığı altında ise Türkiye sınırları içerisindeki haberlerin analizi yapılmış ve değerlendirilmiştir.

Verilerin analizi kapsamında; mimari yarışma haberleri, yapım teknikleri üzerine gelişmeler ve fikirler gibi göç alanında mimari gelişmelere yer veren haberler de ayrı bir başlık altında detaylıca incelenmiştir.

BULGULAR

Yapılan haber taramalarında bulgular değerlendirilirken öncelikle geçici barınma kamplarından başlanmıştır.

2.Göçmen Kampları

Suriye krizi sonrasında yaşanan belki de en önemli sorun; insanların gerek transit ülkelerde gerekse hedef ülkelerde karşılaştıkları barınma problemleri olmuştur. Aslında yeni bir yerleşim biçimi olmayan göçmen kampları olgusunun olumlu ve olumsuz yönleri ile daha fazla basında yer aldığı görülmüştür. Aşağıda incelenen örneklerden de anlaşılacağı üzere bu kamplar yapısal açıdan genel bir standartta sahip değildir ve birbirlerinden oldukça farklı tekniklerle yapılmışlardır.

⁴ Tarama yapılan kaynaklar: The guardian, Economist, Aljazeera, telegraph.co.uk, independent.co.uk, BBC, Doğu Haber Ajansı, Anadolu Ajansı, Milliyet, Hürriyet, Sözcü, Trtworld ve mimari haberler için ArchDaily.

2.a. Yarmouk Göçmen Kampı

Suriye iç savaşı başlamadan önce Yarmouk, 150.000 Filistinliye ev sahipliği yapmıştır. Her ne kadar insanlar bunu bir “kamp” olarak adlandırsalar da, 1957’de kuruluşundan kısa bir süre sonra, çadırlar sağlam konutlarla değiştirilmiş ve zamanla, Şam bölgesinin farklı bir yeri haline gelmiştir. Suriye’nin en büyük Filistinli mülteci topluluğuna ev sahipliği yapmanın yanı sıra, aynı zamanda 650 bin Suriyeliyi de barındırmıştır. Fakat özellikle 2014 yılına gelindiğinde bu bölgede yaşayan insanlar için adeta bir hapishane haline gelmiştir (Steele, 2015).

How Yarmouk refugee camp became the worst place in Syria

Resim 1: Suriye krizi sonrası Yarmouk kampı (Steele, 2015)

2.b. Zaatari (Za’atari) Göçmen Kampı

Suriye krizinde insanlar göç etmeye başladığın da doğal olarak öncelikle komşu ülkeler hedef ülke veya transit ülke durumuna geldiler. Ürdün de bu krizde Türkiye’den sonra en fazla göç alan ülkelerin başında gelmektedir. Zaatari mülteci kampı; büyüklüğü ve kişi sayısı bir yana, kurulduğu 2011 yılından bu yana gösterdiği gelişmeler ve bölgeye sağladığı uyum açısından değerlendirilmek üzere çalışmaya dahil edilmiştir.

BBC’nin haberinden anlaşıldığı üzere; Zaatari ıssız Ürdün çölünde 3 mil karelik (7.769964km²) bir alanda 130.000 Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Haberin yapıldığı dönem için günlük olarak 2000 adet yeni barınağın yapıldığı ve hali hazırda 30.000 adet barınağa ev sahipliği yaptığı belirtilmiştir. Acil durum mimarlığı açısından belki de en dikkat çeken noktalardan birisi bu kampın haberin yapıldığı tarihten 1 sene öncesinde 100 mülteci ailesi tarafından dokuz günde kurulmuş olduğunun belirtilmesidir (Rodgers, et al., 2013).

Resim 2: Zaatari Kampı'nın Kasım 2012 ile Temmuz 2013 arası değişimi (yeşil renk ile barınaklar mavi renk ile idari birimler gösterilmiştir) (Rodgers, et al., 2013).

2015 yılına gelindiğinde Zaatari büyüklüğünün yanı sıra ekonomik olarak da hızla gelişen bir kamp halini almıştır. İçerisinde Champs-Elysée adındaki cadde üzerinde gelinlik satışı yapan, pizza servisi yapan, nargile satışı yapan kahveci gibi çeşitli dükkânlar bulunmaktadır (Resim 3) ve kamp genelinde bu dükkân sayısının 2500 civarı olduğu belirtilmektedir (Weston, 2015).

Kampa ilk yerleşimler çadırlarla olsa da zaman içerisinde farklı yerleşim şekilleri ve imkânlar gelişti. Barınak sağlama çalışmalarından birisi de karavan başlıları olmuştur. Fakat aileler bu karavanları da zaman içerisinde kendi ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde kullandı veya bir bölümü ekonomik kaygılarla sattı. Yine Zaatari 'de ki bazı göçmenler kendi mobilyalarını yapabilmek için bu karavan zeminlerde bulunan ahşap kaplamayı sökerek kullanmıştır. Haber içerisinde yer alan bir göçmenin belirttiği gibi, insanlar kendi gelenek ve kültürlerini de gittikleri yerlere taşımışlardır. Örnek olarak da bazı Suriyeli göçmenlerin kamp içerisindeki dükkânların önlerinde küçük kuşlar sergilemeleri verilmektedir. Bunun kendilerine aynı zamanda yaşadıkları kötü günleri geride bırakmak için güç verdiğinden bahsedilmektedir (Betts, Bloom, & Weaver, 2015).

Inside Zaatari refugee camp: the fourth largest city in Jordan

There is a pizza delivery service, a coffee shop selling shisha and a street named Champs-Élysée. But dangers remain in the Zaatari refugee camp that is home to more than 80,000 Syrian refugees

The camp has just had its three year anniversary Photo: AP

Resim 3: Zaatari kampı kendi ekonomisini oluşturmuştur (Weston, 2015)

Innovation at Zaatari: how do refugees make tents and caravans into homes?

The largest refugee camp in Jordan is on its way to becoming a permanent settlement. A new report shows how people fleeing Syria have brought creativity and innovation to their new homes

▲ 'Removal men' have responded to demand by using fence posts and wheels to cart caravans around the camp. f Photograph: N.Weaver/Refugee Studies Centre

Resim 4: Göçmenlerin çadır ve karavanları eve dönüştürmesi (Betts, Bloom, & Weaver, 2015)

New York'ta ki Ennead Architects'in ortağı Don Weinreich; United Nations Refugee Agency (Birleşmiş Milletler Mülteciler Ajansı) ve Stanford Üniversitesi ile işbirliği yaparak, dünyanın dört bir yanındaki göçmen kamplarının nasıl ve nerede yapılması ve planlanması (ing.*reimagine*) üzerine çalışmalar yapmaktadır. 2014 yılında New York Times'a verdiği demeçte Zataari kampı için; '*geçici bir yer olduğunu söyleyebilirsiniz ve yeterli düzeyde altyapı inşa etmeyebilirsiniz. Fakat yapısal gelişim, göçmenler tarafından durdurulamaz şekilde ilerlemektedir ve geçicilik uzun vadede daha fazla ekonomik giderlere yol açmaktadır. Büyüme doğru yollarla teşvik ederseniz veya savaşırırsanız, yine de olacaktır. Bu sebeple Ürdün çölündeki bu dağınık kamp, şehir planlama alanında zorlu ve merak uyandıran bir konudur.*' şeklinde kamp hakkında değerlendirme yapmıştır. Yine haberin içerisinde Kilian Kleinschmidt (United Nations Official In Charge of Zaatari) Zataari kampının kamp gelişimini inceleyebilmek adına Dünya üzerindeki en enteresan proje olduğunu vurguladığı belirtilmiştir (Kimmelman, 2014).

2017 yılında gelindiğinde kampta Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin belirttiği rakamlara göre yıllık ortalama 5 milyon € elektrik tüketim bedelinden kar edilmesini sağlamak ve elektrik tüketimini 80.000 mülteciye sağlıklı olarak ulaştırmak amacıyla, 33 futbol sahası büyüklüğünde toplam 40.000 güneş paneli ile dünyanın en büyük mülteci kampı güneş paneli tarlası inşa edilmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus ise 15 milyon €'luk bütçenin Alman Kalkınma Bankası tarafından sağlandığının belirtilmiş olmasıdır (Mohit, 2017).

World's largest solar plant built in a refugee camp launched in Zaatari

12.9-megawatt solar facility will bring free and clean electricity to over 80,000 camp residents

By Mina Mohit - Nov 13, 2017 - Last updated at Nov 14, 2017

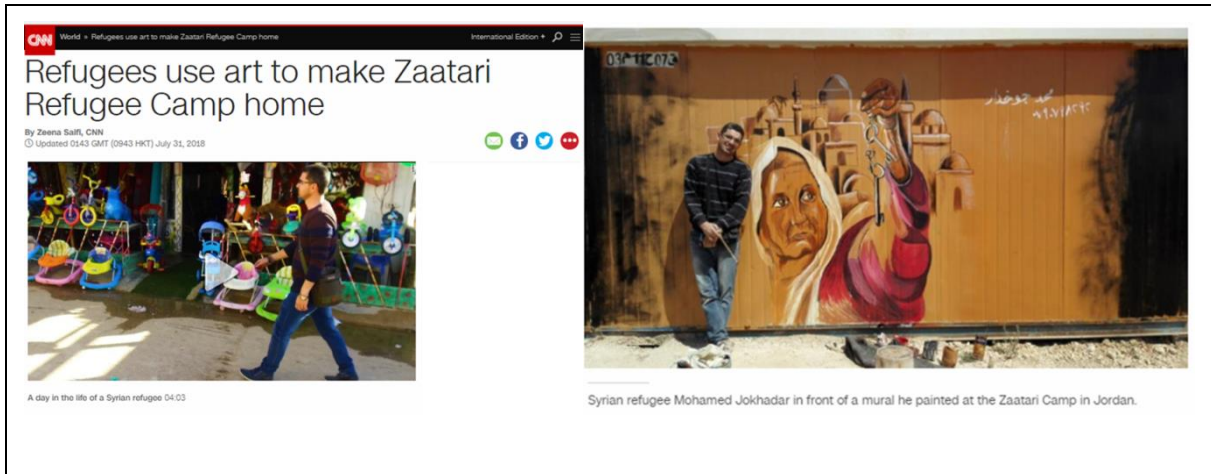
Share 297 Tweet 43 Google+ 0 LinkedIn 30 Email 6

The world's largest solar power plant built in a refugee settlement was inaugurated at Zaatari refugee camp on Monday (Photos by Amjad Ghsoun)

Resim 5: Zaatari kampı güneş paneli tarlası (Mohit, 2017)

CNN World'de yer alan bir habere göre; Mohamed Jokhadar ve Safwan Harb isimli iki Suriyeli göçmen, sanata olan ilgilerini şimdiki yaşamlarında kamp içerisinde inşa edilen yaşama alanları ve benzeri mekânların cephelerini boyayarak oluşturdukları resimler ile şekillendirmektedir. Haberin devamında Safwan Harb ve kardeşinin kamp içerisinde 30 kişilik bir Suriyeli sanat grubu kurduğundan bahsedilmektedir. Bu grubun resim dışında kendi gösterilerini de düzenledikleri bilgisi yer almaktadır (Saifi, 2018).

Resim 6: Zaatari kampında sanat (Saifi, 2018)

2018 senesinde Zataari kampı yerel ve yabancı basında yer bulan bir haber ile yer aldı. Bu haber bir STK şeklinde organize olmuş NGO Emergency Architecture and Human Rights (EAHR) (NGO Acil durum mimarlığı ve insan hakları) kurumunun 100 okul projesi kapsamında Zataari kampında inşa ettiği okul ile aldığı mimarlık ödülüne ve proje detaylarına yer vermiştir. Kum torbaları ile yapılan bu yapı düşük bütçeli, çöl

şartlarına uygun tasarımı ile dikkat çekmesi bir yana kamptaki göçmenlerin yapımında kolayca yer alabildikleri bir projeye dönüşmüştür (Townsend, 2018).

Resim 7: Yabancı Basında çıkan haber (TOWNSEND, 2018)

Suriyeli göçmen çocuklar için yapılan okul mimarlık ödülü kazandı

Molatik / Dünya / Suriyeli göçmen çocuklar için yapılan okul mimarlık ödülü kazandı

Mimarlık stili ile Mali'deki Cenne Büyük Camii'yi andıran ve sivil toptu projesi kapsamında Superadobe tekniği ile Suriyeli göçmen çocukların kullanımı için inşa edilen okul, mimarlık ödülüne layık görüldü.

Resim 8: Yerel Basında çıkan haber (Kömürcü, 2018)

Resim 9: Yapım tekniğine dair görseller (Rubino, 2017)

2.c. Calais Göçmen kampı (Jungle camp)

Yukarıda bahsedildiği üzere yapılan haber taramaları değerlendirilirken özellikle AB üyesi ülkelerdeki 2011 sonrası ortaya çıkan göçmen (sığınmacı) kamplarının yapısal ve insani şartlar açısından olumsuz eleştiriler ile sıklıkla basında yer aldıkları görülmüştür. Olumsuz şartlarda ki kampları ile sıklıkla eleştirilen ülkelerden birisi ise Fransa'dır.

Fransa'nın Calais şehir merkezine beş dakikalık taksi mesafesinde kurulan Calais kampında, 2015 Kasım ayında 6.000 düzensiz göçmenin yaşamaya çalıştığı ifade edilmiştir. 2015 Ekim ayında birkaç çadır ile oluşturulan yerleşim yerinde haftalar içerisinde STK çalışanlarının da desteği ile plastik levhalar ve düşük bütçeli ahşaplarla

inşa edildiği belirtilen 50 baraka ve çok sayıda çadır Suriye, İran ve Iraklı göçmenler için yeni bir yaşam alanı olmuştur. Herhangi bir kamu kuruluşu tarafından yönetilmeyen veya desteklenmeyen kampta şartlar tamamen göçmenlerin ve gönüllülerin desteği ile iyileştirilmeye çalışılmış. Haberin devamında çapraşık ve hijyenik olmayan şartlarda devam eden yerleşmelere ek olarak Avrupa içerisinden gelen gönüllülerin bir okul, kütüphane, cami, kilise, sanat terapi çadırı, medikal alanlar gibi kamusal işleve yönelik mekânlar inşa ettiğinden bahsedilmiştir. Yine de tüm bu gönüllü çalışmaların kampın olumsuz genel görüntüsünü değıştirmedeği de eklenmiştir (Gentleman, 2015).

Resim 10'dan anlaşılacağı üzere eleştiriler sonrası Fransa tarafından yapılan iyileştirme çabalarının sayısal olarak yetersizliğı göze çarpmaktadır.

France has replaced part of the camp with converted shipping containers to house migrants

Resim 11:Fransa'nun şartları iyileştirme çabaları (DW, 2016)

**The horror of the Calais refugee camp:
'We feel like we are dying slowly'**

Resim 12: Calais kampının yabancı basında olumsuz eleştirilmesi (Gentleman, 2015)

Calais bölgesinde düzensiz göçmenlerin düzensiz kamplar şeklinde yerleşimi tek bir alanla sınırlı değildir. İngiltere'ye geçiş sağlayan tren yoluna yakınlığı sebebi ile transit bir yaşam alanı olarak seçilen bölgede farklı kampların yerleşimini ifade eden Resim 13 önemlidir. Yerel basında da Calais kampı ile ilgili haberlere yer verilmiştir. Resim 14'te İngiltere'ye geçiş umudu ile bu bölgede yaşamaya çalışan göçmenler gösterilmektedir.

Migrant camps in Calais

Resim 13: Tren yolu ve kamp alanları ilişkisi (Topping, 2015)

İngiltere'nin hayal olduğu kamp: Jungle

Fransa'nın Manş denizi kıyısındaki Calais şehrine giderken otoyol kenarında, Oye Plage tabelasının hemen dibinde bulunan sığınmacı kampı 'Jungle', İngiltere'ye ulaşmanın artık hayale dönüştüğünü simgeliyor.

CALAIS/JUNGLE - Fatma Esma Arslan

Fransa'nın Manş denizi kıyısındaki Calais şehrine giderken otoyol kenarında, Oye Plage tabelasının hemen dibinde bulunan sığınmacı kampı 'Jungle', İngiltere'ye ulaşmanın artık hayale dönüştüğünü simgeliyor.

AA muhabiri, Paris'e sadece 280 kilometre uzaklıktaki dünyanın en kötü sığınmacı kamplarından biri olarak bilinen Jungle'de 5 gün geçirdi.

Resim 14: Yerel basında çıkan haber örneği (Arslan, 2016)

Resim 15: Calais Kampı yıkım öncesi ve sonrası (Bennett, 2016)

2016 yılında Fransız hükümeti tarafından kampın iş makineleri ile yıkıldığı- dağıtıldığı dış basında geniş yer bulmuştur. Resim 15’de öncesi ve sonrası görüntüleri ile kampın ulaştığı büyüklüğü görmek mümkündür.

2.d. Grande-Synthe (Dunkirk) Göçmen Kampı

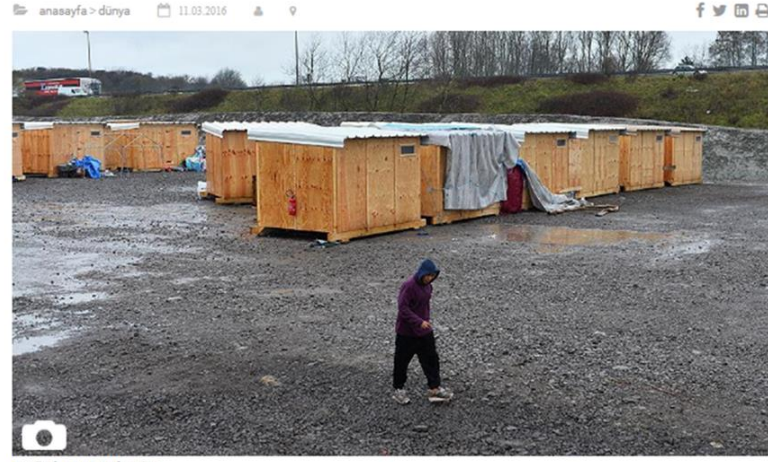
Fransız hükümeti sınırları içerisinde bulunan çok sayıdaki düzensiz sığınmacı kampı olmasına karşın 13 seneden fazla bir süre sonra 2500 kişiyi barındırması planlanan ilk düzenli kampı ve sığınmacı merkezini inşa etmiştir (Fenton, 2016). Fakat barınakların tasarımı ile yabancı ve yerel basın tarafından olumsuz eleştiriler almıştır.

Resim 16:Fransa’daki ilk sığınmacı merkezi (Fenton, 2016)

'Bu kabinler insanlar için değil tavuklar için'

Fransa'nın ilk sığınmacı kampı "uluslararası standartlarda" olduğu belirtilmesine rağmen birçok sığınmacı aynı şekilde düşünmüyor.

Fotoğraf: AA/Mustafa Yalçın

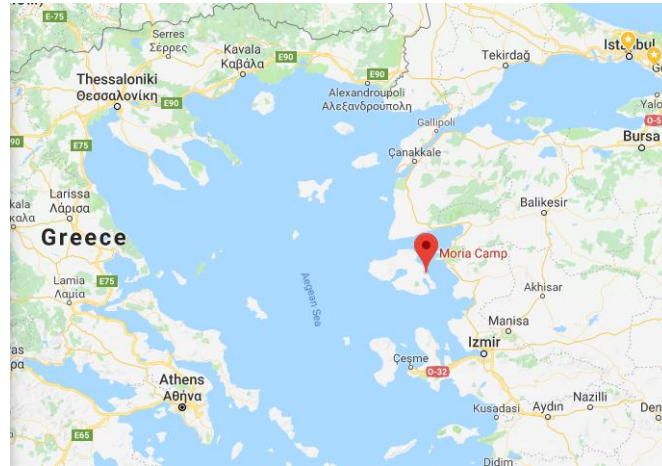
GRAND SYNTHÉ - F. ESMA ARSLAN

Resim 17: Yerel basında yapılan olumsuz eleştiriler (Yalçın, 2016)

2.e. Moria Göçmen Kampı

Yapılan araştırmalar; diğer AB üyesi ülkelerin sınır geçişlerini durdurması ile transit ülke konumundan hedef ülke konumuna dönüşen Yunanistan'da, özellikle Türkiye üzerinden deniz yolu ile Yunan adalarına sığınan Suriyeli göçmen sayısının oldukça fazla sayıda olduğunu ve bu rakamların sürekli olarak değiştiğini göstermiştir.

Moria kampı, Ege Denizi'nde yer alan Yunan adalarından biri olan Lesvos'ta (Türkçe ismi Midilli olarak geçen ada) yer almakta (Resim 18) ve Yunanistan'ın adalardaki en dikkat çeken düzensiz göçmen kamplarının başında gelmektedir.

Resim 18: Moria Kampı'nın konumu (Google Maps)

Moria kampı için elverişsiz yaşama koşulları ile 'prison' yani hapisane ifadesi sıklıkla kullanılmıştır. 2015 yılında kurulan kamp yaklaşık 2000 kişi için tasarlanmış olsa Aralık 2017 tarihine gelindiğinde ortalama 6000 kişinin çadır ve konteynerlerde karma bir yaşam sürdürdüğü belirtilmektedir (Smith, 2017).

'Welcome to prison': winter hits in one of Greece's worst refugee camps

Patience is running out on Lesbos, where thousands live in the packed Moria camp, but the government is finally taking action

▲ Syrian children in front of their tent next to the Moria camp. Photograph: Alkis Konstantinidis/Reuters

Resim 19: *Yabancı basında Moria prison ifadesi* (Smith, 2017)

▲ The Moria camp on Lesbos. Photograph: Alkis Konstantinidis/Reuters

Last week, the government rushed in emergency aid in the form of containers - enough to house between two and three hundred refugees.

Resim 20: *Moria kampı* (Smith, 2017)

2.f. Öncüpınar Göçmen Kampı

29 Nisan 2011'de, 263 Suriyeli iç savaştan kaçarak Türkiye'ye geçti. Türkiye 24 saat içinde güney Hatay ilinde onlar için acil çadır kampı kurdu. Üç yıldan kısa bir süre içinde, Suriye ile yaklaşık olarak 500 mil uzunluğundaki sınırında, 210.000 göçmene hizmet veren 22 kamp kuruldu. 2012 yılında açılan Kilis (Öncüpınar) kampı, gelen mültecilere daha iyi bir sığınak sağlamayı amaçlayan altı konteyner kampından biri oldu. 2014 yılına gelindiğinde 2053 adet konteyner barınağın kampta ki Suriyeli göçmenler için yaşama alanı olarak yer aldığı belirtilmiştir (McClelland, 2014).

How to Build a Perfect Refugee Camp

Kilis, a refugee camp in Turkey near the Syrian border. Tobias Hutzler for The New York Times

Resim 21: Yabancı basında yer alan olumlu tepkiler (McClelland, 2014)

Resim 22: Kamp planı ve konteyner yaşam alanı iç mekân görselleri (Kulu, 2012)

Yerel basında da kampa dair bilgiler geniş yer bulmuştur ve kampın planlanan inşaatının tamamlanmadan kullanıma açılmak zorunda kalındığından ve açık inşaatın 2014 yılı içinde bir yandan devam ettiği belirtilmiştir (Çamlıbel, 2012).

Konteyner kentte 5 Kasım 2014 yılında başlayan genişletme çalışmaları için Milliyet'te yer alan haberde :*'Birleşmiş Milletler (BM) standartlarında kurulan konteyner kentte genişleme çalışmaları hızla devam ediyor. Edinilen bilgiye göre, yaklaşık 100 dönüm arazi üzerinde gerçekleştirilen genişleme çalışmaları kapsamında, önceki konteynerlere oranla daha iyi standartlarda ve yaklaşık iki katı kadar alana sahip olan, projesi bizzat Kilis Valisi Süleyman Tapsız tarafından geliştirilen 624 adet çift katlı konteyner olmak üzere toplam 1248 konteyner, 1 adet Sosyal Tesis, 1 adet Camii, 1 adet Lise (24 Derslikli) , 1 Adet Anaokulu (16 Derslikli) Binası, 2 Adet Bay-Bayan Eğitim Atölyesi yapımına başlandı.'* şeklinde detaylı açıklama yapmıştır (Milliyet, 2014).

Milliyet.com.tr » Kilis Haberleri » Haber

26 Aralık 2014 - 09:18 |

ÖNCÜPİNAR KONTEYNER KENTİ'NDE GENİŞLETME ÇALIŞMALARI

Paylaş Tweet G+

Resim 23: Öncüpınar Kampında Genişletme Çalışmaları (Milliyet, 2014)

3. Türkiye'de Bulunan Göçmen Kamplarının Geleceği

Düzensiz göçmenler için yapılan veya kendi imkânları ile oluşturdukları kampların olumlu veya olumsuz yaşama koşullarını bir kenara bırakırsak Dünya üzerinde kentle uyumlu ve izole bir yaşamın olmadığını savunabileceğimiz çok az örnek bulunmaktadır. Bu ender örneklerden birisi de belki Zataari kampı olarak sayılabilecekken bu kampın da çölün ortasında yer alması ile konumsal bir dışsallık yaşadığını söylemek mümkün olabilir. Türkiye'de bulunan çok sayıda göçmen kampı da yabancı birçok kamptan daha elverişli şartlara sahip olsa da kentle entegrasyonda maalesef aynı başarıyı gösterememektedir. Belki de bu sebeple Türkiye'de yaşayan geçici koruma altındaki Suriyelilerin büyük bir kısmı kampları daha az tercih etmektedir.

Ağustos 2018'de yerel basında geniş yer bulan 'kampların kapatılması' haberleri ile Gaziantep, Adıyaman ve Mardin'de Suriyelilerin barındığı 5 kampın kapatılıp, 34 bin 180 göçmeninde sınır bölgelerindeki kamplara yerleştirileceği bilgisi yer almıştır (Burun, 2018).

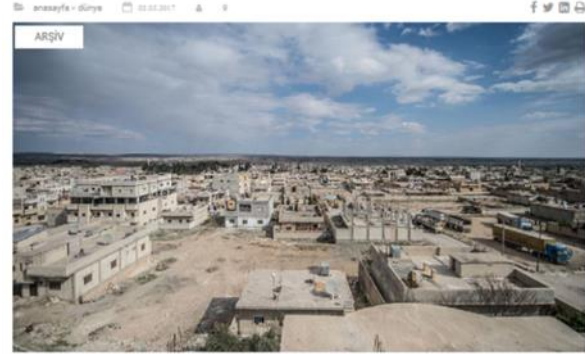
2017'de yer alan bir habere göre ise Türk Kızılay'ı Suriye'de İdlib kırsalında hayata tutunmaya çalışan Suriyelilere yapılacak bin konutun inşası için Katarlı sivil toplum örgütü AFIF Charity ile protokol imzalamıştır (Tokgöz, 2017).

5 mülteci kampı kapatılacak, Suriyeliler sınıra taşınacak

Türk Kızılayı Suriyeliler için İdlib'de kalıcı konut yapacak

Türk Kızılayı tarafından Katarlı yardım kuruluşu AFIF Charity'nin desteğiyle İdlib kırsalında Suriyeliler için yapılacak bin konutluk projenin temeli gelecek aylarda atılacak.

Resim 24: Kampların kapatılacağı haberlerinden örnek (Burun, 2018)

Resim 25: İdlib 'de kalıcı konut projesi (Tokgöz, 2017)

4. Türkiye'de Göçmen Kampları Dışındaki Yaşamlar

Türkiye'de Avrupa ülkelerine göre daha insani koşullarda kamplar bulunmasına karşın; 18 Ekim 2018 tarihi itibarıyla 171 bin 640 kişi kamplarda yaşarken, 3 milyon 416 bin 290 kişinin kamp dışında yaşadığı bilinmektedir (Göç İdaresi, 2018). İstatiksel verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeliler genellikle kamp dışı yaşamları tercih etmektedir. Resim 26' da bu konunun dış basında da haber içeriği olarak yer aldığı görülmüştür.

If settling refugees beyond camps is best for them, why are they still struggling?

Many refugees prefer not to live in camps, but work restrictions and a lack of monitoring often leave them isolated and struggling to make ends meet

Resim 26: Dış basında yer alan haber örneği (Altan, 2016)

Kentlerdeki yerleşimler ise genellikle bir veya birden fazla ailenin bir konut kiralarak yaşamlarına devam etmesi şeklinde olsa da yerel basında Türkiye içerisinde konu ile ilgili farklı örnekler de yer verilmiştir. Bu farklı örneklerden birisi de Çanakkale'nin Bayramiç İlçesi'nde, 2010 yılında devletten alınan 4 milyon TL kredi ile kurulan bir Süt Sığırcılığı Tesisinin iflası sonrası 44 dönümlük tesise Suriyeli göçmenlerin

yerleşimidir. Göçmenlerin bir bölümü tesisin içerisinde ki lojmanlarda, çeşitli işlemler için yapılan kapalı alanlarında, bir bölümü de bahçesine kurduğu çadırlarda yaşamaya başladı. Haberin içeriğinde; tesisin suyundan da yararlandıklarına ve elektrik sorununa ise güneş enerjisi panelleriyle çözüm bulduklarına değinilmiştir (Gezen & Daldal, 2017).

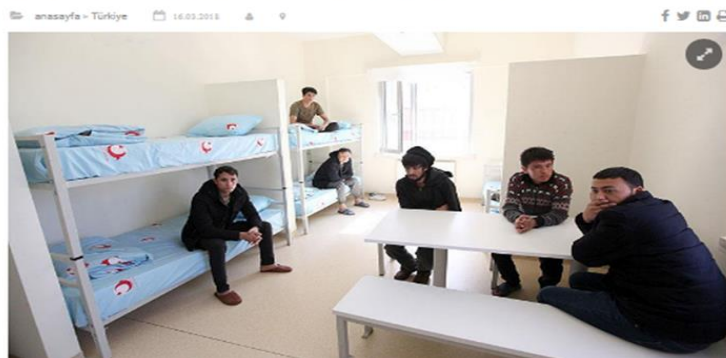
Resim 27: Farklı yaşam alanları (Gezen & Daldal, 2017)

5. Türkiye’de Geri Gönderme Merkezleri

2011 sonrası ve öncesi Türkiye sınırlarına farklı uyruklardan düzensiz göçmen girişi oldukça fazladır. Düzensiz göçmenlerin kent içlerinde izinsiz şekilde dolaşmalarını engellemek ve geri iadelerinin yapılacağı zamana kadar konaklamalarını sağlamak amacı ile geri gönderme merkezleri inşası yapılmıştır. Resim 28’de bu geri gönderme merkezlerinden örnekler yerel basında olumlu eleştiriler ile yer almıştır.

Türkiye’den ‘umut yolcuları’na 5 yıldızlı otel konforunda hizmet

Erzurum’un Aşkale ilçesinde 70 bin metrekare alana kurulan Geri Gönderme Merkezinde, yakalanan yabancı uyruklular yaşam koşulları ve hizmetler bakımından 5 yıldızlı otel konforunda barındırılıyor.

Resim 28: Erzurum’da yer alan geri gönderme merkezi (Gök, 2018)

6.Göç Alanında Basına Yansıyan Mimari Gelişmeler

Suriye krizi ile birlikte kamplardaki yaşanan olumsuz tecrübeler, aslında ilk kez ortaya çıkmayan 'kamp' mekânlarında, mimari çalışmalara ne kadar ihtiyaç olduğu bilincini artırmıştır.

Beyond the Tent: Why Refugee Camps Need Architects (Now More than Ever)

09:30 - 14 October, 2013 | by Katherine Allen

Save this article

Like 7.9K

Tweet

Pin it

Resim 29: Göçmen kampları neden mimarlara ihtiyaç duyar? (Allen, 2013)

Bu kapsamda akademik düzeyde özellikle üniversitelerde kamp mimarlığı üzerine projeler yapıldığı görülmüştür.

ArchDaily - News - Yale Students Propose a Series of Pop-Up Religious Buildings to Sustain Culture in Refugee Ca

Yale Students Propose a Series of Pop-Up Religious Buildings to Sustain Culture in Refugee Camps

09:30 - 10 June, 2016 | by Jan Doroteo

Save this article

Like 2.2K

Tweet

Pin it

Participatory Student Building Project Spinelli Mannheim / Atelier U20

02:00 - 17 February, 2017

Save this project

Like 1.9K

Tweet

Pin it

Resim 30: Yale Üniversitesi Öğrencilerinin çalışmaları (Doroteo, 2016)

Resim 31: TU Kaiserslautern mimarlık fakültesinden 18 öğrenci (Almanya), 25 mülteci ile birlikte toplum merkezi inşa etmiştir (Wegner, 2017)

Akademi alanında olduğu kadar farklı kurum ve şirketlerinde göç krizinde çözümler üretmek amacı ile yeni tasarımlar geliştirdikleri veya yarışmalar düzenledikleri görülmüştür. Bu projelerden birisi İKEA tarafından UNHCR ile birlikte yürüttükleri

barınak tasarımıdır. Bu projede geliştirilen tasarımın içerisinde yaşayacak olan göçmenler için çadırlardan daha elverişli şartlar (sıcaklık, mahremiyet, elektrik vb.) sağlaması amaçlanmıştır (Stott, 2013).

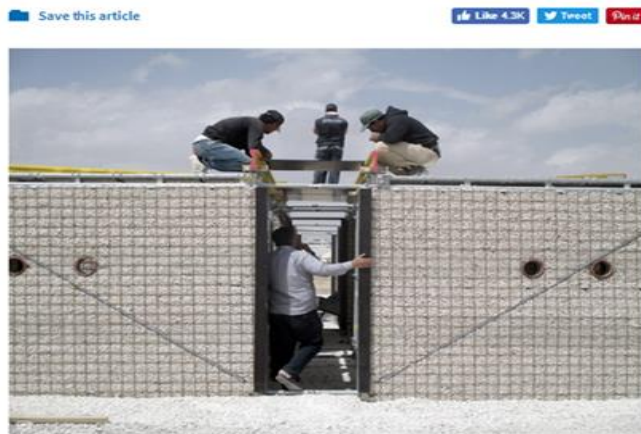

Resim 32: Yabancı basında yer alan İKEA tarafından geliştirilen barınak (Stott, 2013)

Mimari STK statüsünde kurulan organizasyonların inşa edilen mekânlarda kültüre ve yerele bağlı ekonomik-hızlı inşa edilecek yapılar için teknikler geliştirdiğini görmekteyiz. ArchDaily’de 2015 yılında yer alan haberde Piosio Building Peace organizasyonuna bağlı mimarlar Pouya Khazaeli and Cameron Sinclair tarafından; geliştirdikleri yerel malzeme kullanımı sağlayan ve yapımında çalışacak bölge insanı için pratik olan sistem ile Ürdün’de mülteci çocuklar için 2 okul inşa edildiği haberi yer almıştır. Yapıma dair Resim 33’de yer alan görsellerin bulunduğu haberde ayrıca bölgede okul ve hastane gibi kamusal yapıların inşasında da bu sistemin önerildiğinden bahsedilmiştir (Franco, 2015).

These Schools for Refugee Children in Jordan are Built Using Scaffolding and Sand

05:00 - 27 July, 2015 | by José Tomás Franco

Resim 33: Piosio Building Peace organizasyonuna bağlı yürütülen inşa görselleri (Franco, 2015)

SONUÇ

2000-2018 yılları arası yapılan gazete taramaları göstermiştir ki; 2011 yılından sonra Suriye Krizi ile birlikte sığınmacıların kaynak ülkede geride bıraktıkları yaşam alanlarından çok hedef veya transit ülkelerdeki yaşam alanları dikkat çekmiştir ve bu konuda yapılan haberlerin sayısı artmıştır. 2011 yılından sonra mimarlık alanında özellikle kamp mimarlığı- acil durum mimarlığı alanında ivme kazanan ve boyut değiştiren çalışmalar başlamıştır.

Yapılan incelemelerde sığınmacıların/göçmenlerin barınma sorunu, geçicilikten kalıcı yaşamlara doğru gittikçe; kampların izole durumlarının sığınmacılar üzerindeki olumsuz yönleri ve göçmenliğe doğru ilerleyen kalıcılıklarında kent ile uyumlarında olumsuz etkilere yer açtığını görülmüştür. Bu konuda akademik çalışmaların ve yeni projelerin kent ile uyumlu bir şekilde yapılmaya başlandığı da tespit edilmiştir. Türkiye’de güncel bir gelişme olarak kampların yavaş yavaş kapatılmaya başladığını görülmektedir. Fakat kamplardaki insanların Türkiye-Suriye sınırına taşınması planlarının devam eden Suriye karışıklıklarından dolayı değişebileceği öngörülmektedir.

Avrupa’nın mültecilik başvurusunda bulunan ve bekleme sürecinde olan sığınmacılara ‘gönüllü geri dönüşlerini sağlayabilmek adına kendi sınırları içerisinde bulunan kampların insani yaşam koşullarını iyileştirmediği görülmüştür. Fakat kapatılan veya şartların iyileştirilmediği bu kamplardaki bireylerin mültecilik hakları için geri dönmemesi, uzun vadede ruh ve beden sağlığından yoksun bireylerin kültürel uyumda daha büyük sorunlara sebep olacağı düşünülmektedir. Yine Avrupa fon kaynaklarının; sığınmacıların yaşamlarını özellikle Suriye’ye komşu ülkelerde iyileştirmek için bu bölgelerdeki proje ve inşaları desteklediği, yarışmalar düzenlediği, kısaca her türlü kaynağı ve çabayı gösterdiği görülmüştür.

Kamplar ve kent içi yaşamlar dışında Türkiye içerisinde de Suriye krizi sonrası aslında farklı uyruktan yüksek sayılarda gerçekleşen düzensiz göçmen hareketlerinin önüne geçilmesi için geri gönderme merkezlerinin inşa edilmeye başladığı görülmüştür. Bu yapıların düzensiz göçmenlerin ülkelere geri gönderilmeden önce günlük yaşamlarını ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlandığı tespit edilmiştir.

Mimari haber kaynağı Archdaily’de 2011-2018 yılları arasındaki haber taramaları ile mimarlar tarafından ‘architecture for humanity’ (insanlık için mimarlık) sloganları ile STK’ların kurulduğu ve bu STK’lardaki mimarların özellikle Ortadoğu’da Ürdün gibi Suriye’ye komşu ülkelerde yerele ve kültüre özgü yapılar planladıkları ve inşa ettikleri görülmüştür. Ayrıca yine bu alanda inşa edilen veya tasarlanan projelere mimari ödüller verilmesi, mimarlık camiasında bu konuda oluşan duyarlılığı arttırmayı sağlamıştır.

Son olarak; 2011 sonrası Suriyeli göçmenlerin hedef ülkelere gönüllü geri dönüşlerinin azlığı ve Suriye’de yaşanan krizin daha uzun yıllar devam edebilecek olması gerçeği ile hedef ülkeler göç politikalarını belirlerken göçmenlerin uzun vadede kendi sınırlarında yaşayacağı gerçeğini göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu çalışma ile de göç politikalarını belirlerken özellikle AB üyesi ülkelerin kendi sınırları içerisindeki barınma sorunlarına cevap verebilecek projeler üzerinde daha etkili çalışılması gerektiğini gösterilmiştir. Çünkü insani yaşam koşulları elverişsiz mekânlarda yaşayan çoğunluğu çocukların oluşturduğu bu büyük kitlelerin uzun vadede toplum ile uyumunda sorunlara yol açacağı aşikârdır.

KAYNAKLAR

AFAD.(2017).T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine

- Yönelik Saha Araştırması. Ankara:Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf.
- Allen,K.(14,10,2013).10,9,2018 tarihinde ArchDaily: <https://www.archdaily.com/435492/beyond-the-tent-why-refugee-camps-need-architects-now-more-than-ever> adresinden alındı
- Altan,A.(9,5,2016).1,9,2018 tarihinde Guardian News and Media:<https://www.theguardian.com/global-development/2016/may/09/refugees-settling-beyond-camps-struggling-emily-troutman> adresinden alındı
- Arslan,F.E.(11,5,2016). 30,8,2018 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingilterenin-hayal-oldugu-kamp-jungle/570554> adresinden alındı
- Bennett, J. (28,03,2016). 30,8, 32018 tarihinde Daily Mail: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3511855/Death-Jungle-Incredible-aerial-images-reveal-Calais-slum-just-bare-earth-makeshift-homes-flattened-bulldozers-eviction-thousands-refugees.html> adresinden alındı
- Betts, A., Bloom, L., & Weaver, N. (22,07,2015). 30,8,2018 tarihinde Guardian News and Media:<https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/jul/22/zaatari-refugee-camp-jordan-creativity-innovation> adresinden alındı
- Burun, E. (1,8,2018). 1,9,2018 tarihinde Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/5-multeci-kampi-kapatilacak-suriyeliler-sinira-40915006> adresinden alındı
- Çamlıbel,C.(13,04,2012).1,9,2018 tarihinde Hürriyet : <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-suriyeli-konteyner-kenti-20334981> adresinden alındı
- Doroteo, J. (10,06,2016). 12,10,2018 tarihinde ArchDaily : <https://www.archdaily.com/789047/yale-students-propose-a-series-of-pop-up-religious-buildings-to-sustain-culture-in-refugee-camps> adresinden alındı.
- DW. (2,9,2016). 30 8, 2018 tarihinde <https://www.dw.com/en/french-interior-minister-vows-to-close-calais-migrant-camp/a-19521920> adresinden alındı.
- Fenton,S.(1.1.2016).1,9,2018 tarihinde The Independent: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/france-to-build-first-refugee-centre-for-over-a-decade-a6792881.html> adresinden alındı.
- Franco,J.T. (27,07,2015). 11,9,2018 tarihinde ArchDaily: <https://www.archdaily.com/770749/escuelas-modulares-de-andamios-y-arena-permiten-educar-a-los-ninos-refugia-dos-en-jordania> adresinden alındı.
- Gentleman,A.(3,10,2015) . 21,8,2018 tarihinde Guardian News and Media : <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/03/refugees-horror-calais-jungle-refugee-camp-feel-like-dying-slowly> adresinden alındı.
- Gezen, B., & Daldal, F. (18,09,2017). (DHA, Düzenleyen) 02,09,2018 tarihinde Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/iflas-eden-milyonluk-tesis-suriyeli-gocmenleri-40582390> adresinden alındı.
- Google Maps. 24,10,2018 tarihinde <https://www.google.com.tr/maps/@39.1417426,24.2616015,7z> adresinden alındı.
- Göç İdaresi. (18,10,2018). 24,10, 2018 tarihinde T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik adresinden alındı.
- Gök,F.(06,03,2018).22,9,2018 tarihinde Anadolu Ajansı :<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyeden-umut-yolcularina-5-yildizli-otel-konforunda-hizmet/1090579> adresinden alındı.
- Kimmelman,M.(4,7,2014).30,8,2018 tarihinde The New York Times Company: <https://www.nytimes.com/2014/07/05/world/middleeast/zaatari-refugee-camp-in-jordan-evolves-as-a-do-it-yourself-city.html> adresinden alındı.

- Kömürcü, M.C. (19,02,2018). *Molatik*. 30,08, 2018 tarihinde Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/Suriyeli-gocmen-cocuklar-icin-yapilan-okul-mimarlik-odulu-kazandi-molatik-298/> adresinden alındı.
- Kulu, L. (13,04,2012). 1,9, 2018 tarihinde Hürriyet: <http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/55383/2/1/hurriyet-ocupinar-konteyner-kampinda-adresinden-alindi>
- McClelland, M. (13,2,2014). 1,9, 2018 tarihinde The New York Times Company: <https://www.nytimes.com/2014/02/16/magazine/how-to-build-a-perfect-refugee-camp.html> adresinden alındı.
- Milliyet.(26,12,2014).3,9,2018 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/ocupinar-konteyner-kenti-nde-genisletme-kilis-yerelhaber-541373/> adresinden alındı.
- Mohit, M.(13,11,2017). 30,8,2018 tarihinde The Jordan Times: <http://www.jordantimes.com/news/local/world%E2%80%99s-largest-solar-plant-built-refugee-camp-launched-zaatari> adresinden alındı.
- Rodgers, L., Fletcher, G., Sears, H., Ashton, C., Yuan, T., & Atherton, S. (3,9,2013). 30,8,2018 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23801200> adresinden alındı.
- Rubino, M. (29,9,2017). 30,8,2018 tarihinde ArchDaily: https://www.archdaily.com/880676/100-classrooms-for-refugee-children-emergency-architecture-and-human-rights?ad_medium=gallery adresinden alındı
- Saifi, Z. (31,07,2018). *Cable News Network*. 5,8,2018 tarihinde CNN Newsource: <https://edition.cnn.com/2018/07/30/middleeast/zaatari-refugee-camp-artists/index.html> adresinden alındı.
- Smith, H. (22,12,2017). 1,9,2018 tarihinde Guardian News and Media : <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/22/this-isnt-europe-life-greece-worst-refugee-camps> adresinden alındı.
- Steele, J. (5,3,2015). 29,8,2018 tarihinde Guardian News and Media: <https://www.theguardian.com/news/2015/mar/05/how-yarmouk-refugee-camp-became-worst-place-syria> adresinden alındı
- Stott, R. (04,07,2013). 5,9,2018 tarihinde ArchDaily: <https://www.archdaily.com/396686/video-ikea-foundation-design-a-shelter-for-refugees> adresinden alındı.
- Tokgöz, M. (03,05,2017). 2,9,2018 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-kizilayi-suriyeliler-icin-idlibde-kalici-konut-yapacak/810246> adresinden alındı.
- Topping, A. (2,10,2015). 21,8,2018 tarihinde Guardian News and Media: <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/02/calais-refugee-camp-conditions-diabolical-report-jungle-bacteria-hygiene> adresinden alındı.
- Townsend, M. (18,02,2018). 27,08,2018 tarihinde The Independent : <https://www.independent.co.uk/life-style/design/syria-refugee-school-zaatari-win-arch-daily-eahr-architecture-prize-photos-amman-a8212496.html> adresinden alındı
- Wegner, Y. (17,02,2017). 13,9,2018 tarihinde ArchDaily: <https://www.archdaily.com/805475/participatory-student-building-project-spinelli-mannheim-atelier-u20> adresinden alındı.
- Weston, P. (5,8,2015). 30,8,2018 tarihinde Telegraph Media Group: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/jordan/11782770/What-is-life-like-inside-the-largest-Syrian-refugee-camp-Zaatari-in-Jordan.html> adresinden alındı
- Yalçın, M. (11,3,2016). 1,9,2018 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bu-kabinler-insanlar-icin-degil-tavuklar-icin/535359> adresinden alındı.